

10. Розширення НАТО не приносить Медведєву позитивних емоцій // УНІАН. – <http://unian.net/ukr/news/news-337060.html>.
11. Ющенко: членство в НАТО – майже синонім незалежності // Українська правда. – <http://www.pravda.com.ua/news/2009/9/22/101939.htm>.
12. Медведєв пригадав Ющенку усі його антиросійські провокації // ТСН. – <http://tsn.ua/ukrayina/myedvyedyev-prigadav-yushchenku-usi-yogo-antirosiiski-provokatsiyi.html>.
13. Там само.
14. Шерр: незалежність України знову під загрозою // BBC. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2009/08/090824_sherr_independence_oh.shtml.
15. Этнополитика и безопасность // Международные процессы. – <http://www.intertrends.ru/three/014.htm/>.

Садова С. О., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Любое научное явление можно рассматривать на трех уровнях общности: как научную категорию, как научную гипотезу и как научную теорию. Данная статья посвящена анализу политической философии на уровне научной категории как инструмента анализа политического процесса. Процесс анализа происходит путем сопоставления содержания и функций политического либерализма, социал-демократизма и политической демократии.

Any scientific phenomenon can be viewed from three levels of commonness: as a scientific category, as a scientific hypothesis and as a scientific theory. The given article is devoted to the analysis of the scientific category. The process of analysis happens by means of the comparison of contents and functions of political liberalism, social-democratism and political democracy.

Світ політичного має багато вимірів – соціально-економічний, структурний, функціональний, соціокультурний, конфесійний, історичний, концептуальний. Для того, щоб вірно зрозуміти сутність політичних процесів та явищ необхідно мати відповідне знання про всі ці аспекти та виміри. В якості світоглядного об'єднуючого першопочатку виступає категорія політичної філософії, яка ле-

жить в основі політичного процесу. У сучасній політичній науці чимало дослідників на Заході – (Г. Алмонд, Д. Істон, Дж. Шелл, І. Берлін, Х. Арендт.); В Україні – (Б. Гаєвський, В. Полохало, М. Погребінський, Ф. Рудич, С. Рябов); в Росії – (К. Гаджиев, Т. Алексєєва, А. Дугін, Б. Капустін) спрямували свої зусилля на формування політико-філософського знання, але і сьогодні актуальною залишається проблема концептуалізації як політологічної теорії так і явищ політичного процесу. В своїй праці “Політична філософія” К. С. Гаджиев визначає, що у сучасному Оксфордському словнику існує чотири визначення поняття “політика”, два з яких пов’язані з політикою як з певним видом діяльності, а два – як з об’єктом вивчення та аналізу. І таких багатозначних визначень у політичній теорії існує велика кількість [2; 554]. Це свідчить про те, що для адекватного професійного вивчення світу політичного, політичних феноменів та політичного процесу як явища необхідно визначити, глибоко дослідити, а також уточнити політичні поняття і категорії, бо без цього праця дослідника ускладнюється і гальмується. Поняття “політичний процес” віддзеркалює динаміку розвитку політичного життя суспільства, зміни у часі та просторі її станів. Інакше кажучи, це вся сукупність дій по забезпеченню, формуванню, зміні, перетворенню та функціонуванню політичної системи. Але наслідки політичної практики можуть бути оцінені, обґрунтовані та пояснені на науковому рівні лише за допомогою понять і категорій політичної філософії та законів діалектики. Саме у розв’язанні цієї проблеми намагається внести свій скромний внесок автор.

В історії політичної філософії можна виділити два теоретичних напрями розглядання проблеми: з одного боку, це міркування про політичну реальність і намагання глибше її зрозуміти, спираючись на політичні ідеали, а з іншого боку – намагання створити нові ідеали у вигляді розмірковувань про найкращі політичні режими і принципи організації суспільства. Так, наприклад, І. А. Гобзов у своєму підручнику “Філософія політики” визначає завдання політичної філософії в тому, щоб розкривати загальні закономірності політики, з’ясовувати внутрішню логіку її розвитку, зв’язок з іншими сферами суспільного життя. Б. Г. Капустін характеризує політичну філософію як вид пізнання, яке є духовно-практичним відношенням до дійсності, що припускає при своєму здійсненні зміну і суб’єкта пізнання, і тих, для кого здійснюється це пізнання.

В контексті політичного процесу, на рівні наукової проблеми, політична філософія виступає як цілісна ієрархія категорій різного рангу які спільно виконують функції моделювання, аналізу, обґрунтування і доведення існування феномену політичної реальності на рівні найбільш загальних понять, принципів та законів. Один з перших російських дослідників цього явища, А. С. Панарін, визначив політичну філософію як “науку про найбільш загальні підвалини та можливості політики, про співвідношення в ній об’єктивного та суб’єктивного, закономірного та випадкового раціонального та позараціонального” [5; 5]. Т. Алексеєва у своїй книзі “Політична філософія: від концепцій до теорій” пише, що “політична філософія існує для того, щоб пояснити, що існують речі трансцендентні людині більш високі, ніж ті, з якими їй доводиться мати справу у політиці. В цьому сенсі, політична філософія вказує на метафізику і одкровення, а питання, які постають у політиці, але на які немає і не може бути відповіді у політичному житті. Без такого мислення людина ніколи б не стала тою, ким вона є. Політична філософія знаходиться поміж повсякденністю політики і чимось незрівнянно більш високим. Реальність не буде повною без неї, якщо під реальністю ми розуміємо не тільки те, що відбувається в політиці день у день, але і більш глибоке розуміння” [1; 14]. Це означає, що серед найбільш загальних понять більшого поняття, більшої категорії, ніж політична філософія просто не існує.

Умовами, які стали основними причинами виникнення феномену політичної філософії є політика, як один із найбільш узагальнених засобів протиборства за владу, та її використання в інтересах окремих верств та прошарків населення, або всього суспільства в цілому, а з другого боку – філософія, як засіб сприйняття, віддзеркалення та розумового упорядкування дійсності за допомогою найбільш загальних понять, законів та принципів.

Таким чином зрозуміло, що феномен політичної філософії виникає на межі двох галузей реальності: політики й філософії, які у полі нашого дослідження можна визначити як метакатегорії [9; 75].

Отже, перша метакатегорія – політика. Це найбільш узагальнений засіб боротьби за владу та її використання в інтересах окремих верств та прошарків населення або всього суспільства в цілому. Оскільки в суспільстві майже кожна подія і кожен факт мають політичне забарвлення і мають політичні наслідки, то з цієї точки

зору суспільство в цілому є політичним. Певна специфіка політики, а також і те, що всі види людської діяльності, усі суспільні явища пов'язані з політикою, походження по узгодженню своїх суперечливих інтересів та виробленню загальнообов'язкових рішень та їх втілення через державні інституції. Цікаву точку зору з цього приводу висловив О. Г. Дугін у своїй «Філософії політики»: «Політика для людини є все, вона тотальна. Поза політикою лишається лише замкнене індивідуальне існування. Таке існування є абстракцією, теоретичною концепцією. Індивідуум, який живе у конкретній реальності родини, суспільства, колективу є у значній (вирішальній) мірі визначеним саме політичною реальністю. Політичне формує всі психологічні, світоглядні, духовні, культурні, соціальні, господарчі та владні установки, на яких засновано будь-який людський колектив, навіть родину» [4; 25].

Друга метакатегорія нашого дослідження це – філософія. Вона озброює політику світоглядом, загальними методами пізнання й теорією мислення, розумінням змісту і соціальної зумовленості політичних явищ досліджує загальні закони історичного розвитку та форми їх реалізації у діяльності людей, визначає суспільство як цілісну систему, оскільки і по сьогодні залишається вищою формою людського пізнання. Також філософія розуміється як спосіб сприйняття, віддзеркалення та мисленого упорядкування дійсності за допомогою найбільш загальних понять, законів, принципів.

Окреслюючи рівень політичної філософії як наукової категорії необхідно виділити такі субкатегорії як політичний лібералізм, соціаль-демократизм та політична демократія. Бо без основних положень цих категорій неможлива перспектива розвитку політичної філософії у гіпотезу та теорію.

Що ж собою являє категорія політичного лібералізму? Як політична теорія, лібералізм краще всього визначається таким чином: це теорія, яка обґрунтовує самоцінність, суверенність та активність індивіда у суспільстві, його відповідальність за наслідки свого вільного вибору та дії. Саме тому і політична, і економічна, і етична складові теорії постулюють необхідність або ліквідації або пом'якшення будь-яких форм соціального примусу по відношенню до індивіда. Що стосується останнього, то в теорії не тільки декларуються необхідні права і свободи особистості, але й аксіоматизується таке положення як ідея приватної власності, як необхідної умови індивідуальної свободи. В якості зразка ліберальної традиції приймається есе Джона Стюарта Мілля «Про

свободу». Його часто розглядають як квінтесенцію лібералізму, і найвідомішим параграфом є наступний: «Жоден не має права примушувати індивідуума будь-що робити, або будь-що не робити на тій підставі, що від цього йому самому було б ліпше, або що від цього він став би щасливішим, або нарешті, на тій підставі, що на думку інших людей вчинити відомім способом було б шляхетніше і навіть похвальніше. Все це може слугувати достатньою підвалиною для того, щоб повчати індивідуума, умовляти, улещувати, але ніяк не для того, щоб примушувати його або робити йому будь яку відплату за те, що він вчинив не так, як того бажали. Лише у тому випадку дозволене подібне втручання, якщо дії індивідуума заподіюють шкоду будь кому. Влада суспільства над індивідуумом не повинна простягатись далі того, наскільки дії індивідуума стосуються інших людей; у тих же своїх діях, які стосуються тільки його самого індивідуум повинен бути абсолютно незалежним над самим собою, – над своїм тілом і духом він безмежний господар» [7; 739].

Що стосується суспільства, то його лібералізацію теорія трактує як розвиток вільної конкуренції, підприємництва, вільного ринку, системи розподілу влади, систему стримувань і противаг, правової держави та інших демократичних інститутів. Ліберали надають перевагу рівності можливостей перед соціальною рівністю. Взавши до уваги саме цю тезу в останні роки особливе місце посідає лібертаризм. Ця течія особливо багато уваги приділяє цінності свободи протипоставляючи її всім іншим цінностям. Лібертаристи, таким чином, прагнуть максимально розширити сферу свободи і звести до мінімуму сферу суспільної влади і авторитету.

Друга субкатегорія цього рівня – соціал-демократизм. Його базовими цінностями проголошені – свобода, рівність, справедливність та солідарність, а його ідеалом – створення «соціальної держави», здібною стати інструментом розбудови «солідарного суспільства», у якому держава опиниться під контролем громадянського суспільства. Політичну течію характеризує тактична гнучкість, адаптивність до змін політичної ситуації, послідовний захист ідеї соціального партнерства, розробка моделей соціального захисту малозабезпечених груп суспільства та забезпечення гарантій гідного рівня життя з боку держави. Обґрунтування непорушного обов'язку суспільства та держави турбуватись про знедолених, субсидіювати програми соціального захисту є одним з кардинальних положень цієї теорії [9; 75]. У центрі соціалістич-

ної доктрини – образ людей як соціальних істот, об'єднаних їх приналежністю до людського роду. Індивідуальна ідентичність формується завдяки соціальній взаємодії і членству у великій соціальній групі. Саме тому соціалісти завжди віддають перевагу співробітництву, а не конкуренції, колективізму а не індивідуалізму. Ця теорія підкреслює значення рівності між людьми, розташовуючи ідеал рівності у центрі свого світогляду. Соціалісти переконані, що саме висока ступінь соціальної рівності стає гарантом соціальної стабільності та єдності суспільства і забезпечує свободу в тому сенсі, що задовольняє матеріальні потреби громадян і створює можливості для розвитку особистості. Природно, що серед прихильників соціалізму, як і серед лібералів, спостерігається розмаїтість підходів. Насамперед, ці підходи базуються на своєму відношенню до капіталізму. Так, етичний соціалізм (або утопічний) спирався переважно на критику капіталізму з моральних позицій. Соціалізм змальовувався прихильниками цього погляду як морально переважаючий капіталізм, оскільки люди володіють морально-етичними цінностями пов'язані один з одним узами любові, симпатії та співпереживаннями. Науковий соціалізм побудований на засадах наукового аналізу історичного та соціального розвитку. Однією із його найбільш яскравих стратегій, безумовно є марксизм, що пророчив неминучу заміну капіталізму соціалізмом. Реформістський соціалізм (його ще називають еволюційним, парламентським) вірить у реалізацію соціалізму «через урну для голосування». Він у зв'язку з цим, визнає базові ліберально-демократичні принципи: згоду, конституціоналізм та міжпартійну конкуренцію.

І нарешті, суттєві розбіжності в середині соціалістичної теорії пов'язані з цілями соціалізму. Так виділяють фундаменталістський соціалізм, який робить своєю ціллю ліквідацію капіталістичної системи, повну її заміну соціалізмом, вважаючи соціалізм якісно відмінним від капіталізму. Ревізіоністський соціалізм націлений не на ліквідацію капіталізму, а на його реформування прагнучи знайти будь-яку форму пристосування ринкової економіки та моральних підвалин соціалізму. В найбільш яскравій формі ревізіоністський соціалізм проявляє себе у соціал-демократизмі, у центрі якого знаходиться пошук компромісу між прийняттям капіталізму як єдиного надійного механізму створення благ і багатства з однієї сторони та прагненням розподілити соціальні переваги у відповідності з моральними, а не ринковими принципами.

Саме тому головною характеристикою соціал-демократизму стає вимагання реформ у рамках капіталістичної системи на користь найслабшої та уразливішої частини населення [1; 84].

І остання теорія, яку ми розглянемо на рівні наукової категорії – це політична демократія. Вона пов'язана зі здійсненням перш за все політичних прав і свобод. Її характеризують: визначення народу єдиним джерелом влади, сувереном у державі; рівність виборчих прав громадян, виборність законодавчих органів влади, пріоритет прав людини над правами держави, розподіл влад з метою недопущення її надмірної концентрації у єдиному центрі. А також підпорядкованість меншості волі більшості при прийнятті рішень та їх виконанні і водночас обмеження влади більшості над меншістю. Залежно від того, як люди уявляють собі демократичний ідеал, що найбільше цінують та на чому акцентують у понятті демократії, залежить їх прихильність до певних концепцій чи певних різновидів демократії.

Ті, хто розглядає демократію як духовне та моральне явище, що сприяє реалізації людської гідності й самостійності, фактичному втіленню в житті різноманітних прав людини говорять про правову демократію. Розуміння демократії як форми захисту прав, за допомогою якої людина протистоїть утискам і дискримінації, зазіханням на свободу визначає захисну демократію.

Якщо говорити про плюралістичне суспільство та необхідність врахування і узгодження інтересів різноманітних суспільних груп на основі закону, то великого значення набуває процедурна демократія. Вона виступає як ефективний інструмент досягнення згоди. Якщо ж процедурну демократію розглядати як інструмент у руках політичних еліт, які з її допомогою досягають ефективного управління суспільством, то слід вже вести мову про елітарну демократію. На думку прихильників цієї концепції, керувати державою мають еліти на основі законів і чітко визначених процедур. Вони пояснюють це необхідністю уникнути ірраціональних впливів не підготовленого до врядування народу, а також тим, що еліта зазвичай має демократичні погляди ніж маси.

Антиподом концепції демократичного елітаризму є концепція учасницької демократії, яка зосереджує увагу на громадянській участі. Прихильники цього напрямку наголошують на єдності соціальних і політичних аспектів демократії, на значенні громадянської залученості і доброчесності, і навіть, якщо громадяни недостатньо політично освічені, щоб здійснювати управління, не слід

відбирати у них владу, а плекати в них поміркованість. Варто підкреслити, що стрижнем демократії за будь-яких умов становить саме свідома активність громадян. Якщо активності нема, жодні зусилля еліти і окремих ватажків неспроможні демократизувати суспільство [8; 30].

Розглядаючи громадянську конституційну систему, за якої законодавчі та керівні виконавчі посади заміщуються шляхом регулярних, конкурентних та багатопартійних виборів на основі загального виборчого права слід назвати такий різновид демократії як виборча.

У наш час набуває широкого поширення ліберальна демократія. Вона, крім елементів виборчої демократії, вимагає відсутності захищених сфер влади для військових або інших діячів, не підзвітних електоратові прямо, або опосередковано. Така демократія вимагає вертикальної підзвітності правлячих перед підпорядкованими та горизонтальну підзвітність одних посадових осіб перед іншими.

Ліберальна демократія є однією з найбільш наближених демократичних форм до ідеальної демократії. Основними складовими ліберальної демократії є:

- Виконавча влада обмежується конституційно та фактично.
- Невизначеними залишаються не лише наслідки виборів, а й те, що жодна група не може позбавлятися права на формування партії і змагання на виборах.
- Культурним, етнічним, релігійним групам меншин не можна заборонити висловлювати свої інтереси, або розмовляти власною мовою та практикувати власну культуру.
- Існують джерела інформації до яких громадяни мають необмежений доступ.
- Кожна особа має реальну свободу, а всі громадяни є політично рівноправні перед законом.

Вади і недоліки демократії дають змогу досить легко її імітувати. Псевдодемократія покликана маскувати авторитарний режим і створювати враження нібито народ є насправді джерелом влади і підтримує той чи інший існуючий режим. За наявності формальних атрибутів демократії – конституції, легально діючих опозиційних партій – у них відсутні такі показники реального демократизму як непередбачуваність результатів виборів і можливість відсунення від влади правлячу партію в результаті відносно чесних виборів [8; 33].

Головною особливістю кожної демократичної системи є принцип: ніхто не має права змушувати людину підкорятися владі, яку вона не обирала і яка не відстоює її інтереси та загальне добро народу.

Як і будь яке наукове явище політичну філософію можна аналізувати й оцінювати на трьох рівнях загальності: як наукову категорію, як наукову гіпотезу і як наукову теорію. Отже, розглянувши політичну філософію на рівні наукової категорії стає зрозумілим, що дослідження та аналіз світу політичного можливий лише через низку категорій які складають зміст і специфіку політичного процесу як цілісного явища. Саме ці категорії дають можливість найбільш повно розкрити феномен політичного процесу, відповідати на фундаментальні питання та забезпечити наукове та методологічне обґрунтування політичної дійсності, а також створити науковий базис для прийняття ефективних рішень.

Література:

1. Алексеева Т. А. Политическая философия: От концепций к теориям: Учебное пособие / Т. А. Алексеева; – Москва.: МГИМО; РОССПЭН, 2007. – 397 с.
2. Гаджиев К. С. Политическая философия / К. С. Гаджиев. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 606 с.
3. Гобозов И. А. Философия политики / И. А. Гобозов. – М.: ТЕИС, 1998. – 154 с.
4. Дугин А. Г. Философия политики / А. Г. Дугин. – М.: Арктогея, 2004. – 614 с.
5. Ильин В. В. Панарин А. С. Философия политики / В. В. Ильин, А. С. Панарин – М.: Издательство Московского университета, 1994. – 284 с.
6. Капустин Б. Г. Что такое «Политическая философия»? / Б. Г. Капустин. // Полис. – 1996. – № 6.
7. Миль Дж. С. О свободе / Дж. С. Милль // Антология мировой политической мысли. – В 5 т. – Т. 1 / сост. Алисова Л. Н., Жовтун Д. П. – М.: «Мысль», 1997. – 832с.
8. Основи демократії: навч. посібник / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій. – МОН України, Ін-т вищої освіти АПН України. – К.: Ай-Бі, 2002, – 684 с.
9. Подмазко Є. А. Загальна теорія політики як метатеорія / Є. А. Подмазко. – Одеса: Друк, 2008, – 222с.